

УДК 159.98:376-056.264-053.4

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.26>

Ірина КАЛИНОВСЬКА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300
ORCID: 0000-0001-8805-4641

Бібліографічний опис статті: Калиновська, І. (2022). Теоретичні засади психокорекції дошкільників із порушеннями мовлення. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 164–168, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.26>

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

У статті розкрито теоретичні засади психокорекції дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури із зазначеної проблеми, доведено її актуальність. Зазначено, що психокорекція сприяє повноцінному функціонуванню й розвитку особистості через розв'язання її конкретних психологічних проблем, через вплив на окремі психологічні структури дитини, виконуючи завдання не тільки зміни, а й навчання, формування, розвитку тих чи інших сторін психологічної реальності. Неповноцінна мовна діяльність дітей дошкільного віку позначається на формуванні в них сенсорної, інтелектуальної й афективно-вольової сфери. Дітям дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення притаманні труднощі у комунікативній діяльності, що зумовлюють низьку ініціативність в міжособистісних стосунках із однолітками, неспроможність бути повноцінним партнером у грі, виразити словами свої погляди і почуття.

Відзначено нестійкість уваги, обмежені можливості її розподілу. За порівняно збереженої логічної пам'яті в дітей дошкільного віку знижена вербальна пам'ять, страждає продуктивність запам'ятовування. Вони забувають складні інструкції, елементи й послідовність завдань.

Робота з дітьми дошкільного віку, які мають порушення мовлення, не повинна закінчуватися в межах закладу освіти. Батьки та рідні можуть ненав'язливо допомагати дитині розвиватися, вони повинні підтримувати її, але не виконувати все за неї. Дитина має відчувати, що вона сама може все зробити і що поруч є люди, які підтримають її у разі, якщо вона помилиться. Дошкільники з порушеннями мовлення – це неоднорідна група дітей, яких об'єднує те, що вони потребують спеціально створених умов для засвоєння соціокультурного досвіду. Психокорекційна діяльність орієнтована на вирішення конкретних проблем навчання, поведінки або психічного самопочуття. Завдяки корекційним заходам долаються перешкоди до повноцінного цілісного психічного розвитку дитини дошкільного віку.

Ключові слова: психотерапія, психокорекція, дошкільники, порушення мовлення, ігрова терапія, музикотерапія, бібліотерапія, арттерапія, психогімнастика, казкотерапія.

Ірина KALYNOVSKA

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special and Inclusive Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Sadova str., 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0001-8805-4641

To cite this article: Kalynovska, I. (2022). Teoretychni zasady psyhokorektsii doshkilnykiv iz porushenniamy movlennia [Theoretical fundamentals of psychocorrection of preschoolers with speech disorders]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 1, 164–168, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.1.26>

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF PSYCHOCORRECTION OF PRESCHOOLERS WITH SPEECH DISORDERS

The article reveals the theoretical foundations of psychocorrection of preschool children with speech disorders. The analysis of psychological and pedagogical literature on the specified problem is carried out, its urgency is proved. It is noted that psychocorrection contributes to the full functioning and development of the individual through the solution of its specific psychological problems, through the impact on individual psychological structures of the child, performing tasks not only change but also learning, formation, development of certain aspects of psychological reality. Incomplete language activity of preschool children leaves an imprint on the formation of children's sensory, intellectual and affective-

volitional spheres. Preschool children with severe speech disorders are characterized by difficulties in communicative activities, leading to low initiative in interpersonal relationships with peers, inability to be a full partner in the game, to express in words their views and feelings.

There is instability of attention, limited possibilities of its distribution. With relatively preserved logical memory in preschool children, verbal memory is reduced, memory productivity suffers. They forget complex instructions, elements and sequence of tasks.

Work with preschool children with speech disorders should not end within the educational institution. Parents and relatives should unobtrusively help the child to develop, they should support him, but not do everything for him. The child must feel that he can do everything himself, and that there are people around who will support him in case he makes a mistake. Preschool children with speech disorders are a heterogeneous group of children who are united by the fact that they need specially created conditions for learning socio-cultural experience. Psycho-corrective activities are focused on solving specific problems of learning, behavior or mental well-being. Corrective measures overcome obstacles to the full holistic mental development of preschool children.

Key words: *psychotherapy, psychocorrection, preschoolers, speech disorders, game therapy, music therapy, bibliotherapy, art therapy, psychogymnastics, fairy tale therapy.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні гостро стоїть питання всебічного гармонійного особистісного розвитку дітей із психофізичними особливостями з метою їх подальшої успішної соціалізації. У більшості таких дітей фіксуються порушення мовлення.

Виходячи з концепцій модернізації змісту освіти України на тлі інтегративно-інклюзивних тенденцій, основною парадигмою розвитку корекційного навчання дітей із порушеннями мовлення є гуманізація, індивідуалізація, диференціація та інтеграція корекційно-виховного процесу, що вимагає залучення інноваційних підходів.

Однією з важливих ланок у системі психологічної допомоги дітям із проблемами розвитку є психологічна корекція. Така допомога обов'язково включає психодіагностику та різні способи впливу на пацієнта: психокорекцію, психотерапію, психоконсультавання, психопрофілактику тощо.

Для психологічної допомоги застосовують два терміни: психокорекцію та психотерапію. Їх вживання не завжди суворо диференційоване. І. Мамайчук зазначає: «Відмінності у визначеннях понять «психокорекція» і «психотерапія» виникли у зв'язку не зі специфікою їх впливу на особистість, а з думкою, що психотерапією можуть займатися тільки фахівці, які мають медичну освіту, а психокорекцією – психологи.

Психокорекція – сукупність психологічних прийомів, які використовуються для виправлення (корекції) недоліків психіки або поведінки психічно-здорової людини, які найбільше застосовні до дітей у період, коли особистість ще перебуває в процесі становлення» (Мамайчук, 2006: 9–15).

У сучасних наукових дослідженнях українських учених (Є. Соботович, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.) наведено важливі для теорії та практики логопедії питання структури мовленнєвої діяльності в нормі та патології, психологічних механізмів мовлення, особливостей формування мовленнєвої діяльності дитини в онтогенезі.

Ще у дошкільному віці в дитини розвивається потреба у спілкуванні, яка з віком посилюється. Ця потреба не є вродженою, а формується у процесі взаємодії дитини з оточенням. Тому так важливо, щоб комунікативна практика відповідала віку й можливостям дитини. Відсутність прагнення до спілкування, як і невідповідність мовленнєвого рівня відповідному віку, може свідчити про певні проблеми у розвитку дитини (Шевцов, 2008: 137).

В основу корекційно-розвивальної роботи покладено комплексний підхід, спрямований на вирішення взаємопов'язаних завдань, що охоплюють різні сторони мовного розвитку: фонетичну, лексичну, граматичну, та на їх основі – завдання розвитку зв'язного мовлення. Ці завдання вирішуються концентрично, завдяки ускладненню та різній сполучуваності вправ. Водночас на кожному етапі роботи виокремлюють основні цілі: формування нормативної звуковимови, просодичних засобів, усунення фонематичного недорозвинення та підготовку до звукового аналізу мови.

Основні функції психолога в закладі дошкільної освіти пов'язані з охороною фізичного та психічного здоров'я дітей, зі створенням умов, які сприяють їхньому емоційному благополуччю та забезпечують вільний й ефективний розвиток здібностей кожної дитини. Реалізація цих функцій вимагає здійснення цілої низки

пов'язаних один з одним видів робіт як безпосередньо з дітьми, так і з їхніми батьками. Основною метою психологічної служби у закладі дошкільної освіти є забезпечення психологічного здоров'я дітей. Основними видами діяльності дитячого психолога є: психологічна освіта, психологічна профілактика, психологічне консультування, психологічна діагностика, психологічна корекція. Проте вторинні відхилення в дітей дошкільного віку, пов'язані з мовним порушенням, вимагають особливого підходу до діяльності психологічної служби закладу дошкільної освіти (Ревуцька, 2016: 127).

Т. Філічева вважає, що для дітей із загальним недорозвиненням мови характерні замкненість, різкість, сором'язливість, скутість, байдужість, підвищена чутливість, емоційна збудливість, агресивність. Їм властива різка, іноді безпричинна зміна настрою. Через своє мовне порушення вони часто не впевнені в собі і своїх силах; іноді можуть відчувати ненависть до оточуючих їх людей. Ці діти часто мають порушення поведінки. Такі специфічні особливості дітей із загальним недорозвиненням мови значно ускладнюють їхню адаптацію в соціумі та можливість встановлення ними комунікації, як зі своїми однолітками, так і з дорослими людьми.

У процесі корекційного розвитку саморегуляції варто враховувати неоднорідність порушення емоційно-вольової сфери дітей із порушенням мовлення. Одним дітям властива рухова розгальмованість, тому вони діють дуже швидко, імпульсивно, не задумуючись, іншим – притаманна сповільненість дій, найменша невдача викликає у них розгубленість, болючу реакцію, порушує цілеспрямованість діяльності. Тому вправи мають включати різні види допомоги та спрямовуватися на засвоєння кожної операції контролю (Мартиненко, 2016: 78).

На нашу думку, корекційний логопедичний вплив має орієнтуватися на адаптовану до умов диференційованої логопедичної корекції системогенетичну концепцію навчальної діяльності та готовності дитини з тяжкими порушеннями мовлення до навчання і корекції. У межах зазначеного підходу готовність до навчання та корекції розглядається як інтегральна (системна) властивість індивідуальності дитини-логопата, що визначає її своєрідність за наявності мовленнєвої вади. Вочевидь, під час залучення дитини з порушеннями мовлення до освітньо-корекцій-

ного процесу постає питання про її готовність до сприйняття нового матеріалу та виконання всіх інструкцій учителя-логопеда.

Психологічна компетентність необхідна логопеду та у взаємодії з персоналом корекційної установи для дітей з порушеннями мови з метою вдосконалення комунікативних здібностей педагогів у роботі з дітьми та з сім'ями, що мають дітей із мовленнєвою патологією. У зв'язку з цим володіння основами психологічного консультування стає необхідною умовою професійної діяльності сучасного логопеда. Професійна компетентність фахівця системи спеціальної освіти, зокрема логопеда, не обмежується лише теоретичною та практичною підготовкою. Наявність відповідних професійно-особистісних якостей є важливою умовою продуктивної взаємодії спеціаліста та учасників корекції.

Аналіз професійної діяльності логопедів-практиків свідчить, що саме особистісний фактор часто визначає ефективність корекційної роботи. Найбільш значущою професійною характеристикою виступає достатній рівень сформованості комунікативної компетенції. Визначаючи зміст роботи психолога з дітьми і дорослими, які мають вади мовлення, можна визначити загальні та специфічні компоненти цієї діяльності. Напрями роботи характеризують загальнопсихологічні підходи до практичної психології:

- психологічна діагностика;
- розвивальна та психокорекційна робота;
- консультування й освіта батьків, педагогів.

Зміст діяльності визначатимуть такі фактори, як:

- індивідуально-типологічні особливості людей із мовленнєвою патологією (вік, характер мовленнєвої патології, психологічні особливості);
- форма організації психолого-педагогічної допомоги (установа освіти, охорони здоров'я, соціального захисту);
- міждисциплінарна взаємодія з логопедом та орієнтир на традиційне утримання його основного функціоналу (Волковская, 2015: 46).

У роботі з дітьми із порушеннями мови найефективнішими є такі методи психокорекції, як ігрова терапія, музикотерапія, бібліотерапія, арттерапія, психогімнастика, казкотерапія.

Ігрова терапія є найефективнішою під час роботи з дітьми, які мають мовні порушення, це метод психотерапевтичного впливу на дітей та дорослих за допомогою гри. Гра налагоджує взаємини між учасниками групи, що усуває напруженість, тривогу, страх перед оточенням, підвищує самооцінку, сприяє збільшенню віри в себе за різноманітних ситуацій спілкування, позбавляючи небезпеки соціально значущих наслідків.

Музикотерапія використовується під час корекції відхилень, що найбільш часто зустрічаються, у розвитку дітей із порушеннями мови, а саме: порушень координації; почуття ритму; рухової уваги та пам'яті; підвищеного м'язового тону; рівноваги; загальної та дрібної моторики; перенапруги голосових складок; голосу; недоліків дихання; труднощів артикуляції; порушень міміки; підвищеної стомлюваності; емоційної нестійкості та проблем спілкування.

Бібліотерапія – спеціальний корекційний вплив на дитину за допомогою читання спеціально підібраної літератури з метою нормалізації або оптимізації її психічного стану (Ихсанова, 2014: 23).

Арттерапія дає вихід внутрішнім конфліктам та сильним емоціям, допомагає під час інтерпретації витіснених переживань, дисциплінує групу, сприяє підвищенню самооцінки дитини, здатності усвідомлювати свої відчуття та почуття, розвиває художні здібності. Матеріалами на заняттях із арттерапії є фарби, глина, клей, крейда. Арттерапія використовується як в індивідуальній, так і груповій формах. Арттерапія має й освітню цінність, оскільки сприяє розвитку пізнавальних та творчих навичок. Є свідчення того, що вираження думок і почуттів засобами образотворчого мистецтва може сприяти покращенню відносин із дитиною та підвищенню самооцінки.

Психогімнастика – це курс спеціальних занять (етюдів, вправ, ігор), вкладених у розвиток і корекцію різних сторін психіки дитини (пізнавальної й емоційно-особистісної сфери). На заняттях із психогімнастики діти навчаються азбуки висловлювання емоцій – виразних

рухів. Основна мета психогімнастики – подолання бар'єрів у спілкуванні, розвиток кращого розуміння себе та інших, зняття психічного напруження, створення можливостей для самовираження. У психогімнастиці велике значення надається спілкуванню дітей з однолітками, що дуже важливо для нормального розвитку та емоційного здоров'я. Порушення відносин може бути наслідком рухової розгальмованості, а також комунікативних труднощів дітей із проблемами у мовному розвитку.

Казкотерапія – це спосіб, який використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розвитку мовлення, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом. Казкотерапія широко застосовується у психологічній і логопедичній практиці. У логопедичних закладах дошкільної освіти дітей просять вигадати казку і героїв, які в процесі стають кращими. За допомогою цього методу корекції мовлення можна вчити малюка ввічливим словам, стандартним виразам. Казки гарні тим, що в них часто повторюються одні й ті ж слова і висловлювання. Це дозволяє дитині їх запам'ятати та застосовувати у життєвих ситуаціях (Каяшева, 2015: 83).

Таким чином, необхідно зазначити, що проаналізовані види психотерапії можуть використовуватися на логопедичних заняттях, що своєю чергою підвищить їх ефективність та урізноманітнить корекційно-освітній процес у закладах освіти.

Висновки. Труднощі в спілкуванні у дітей з тяжкими порушеннями мовлення визначають особливу траєкторію їх особистісного розвитку, впливаючи на процес міжособистісної взаємодії. Під час хроніфікації мовленнєвих порушень може спостерігатися зміна системи відносин, що призводить до патологічних форм поведінки та звуження меж соціальної адаптації. Це зумовлює порушення або відставання від норми у розвитку суспільних відносин із батьками, педагогами, однолітками.

Тому важливими є психопрофілактика і вчасна психокорекція особливостей поведінки цієї категорії дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Волковская Т. Организационно-методические основы психологической помощи лицам с недостатками речи : учебно-методическое пособие. Москва : Национальный книжный центр, 2015. 76 с.
2. Ихсанова С. Игротерапия в логопедии. Артикуляционные превращения. Москва : Феникс, 2014. 48 с.

3. Каяшева О. Библиотерапия и сказкотерапия в психологической практике. Москва : Бахрах-М, 2015. 304 с.
4. Мамайчук И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. С. 9–15.
5. Мартиненко І. Логопсихологія. Курс лекцій : навчальний посібник. 2 вид., виправ. і допов. Київ : ДІА, 2016. 116 с.
6. Ревуцька О. Теорія та методика виховання дітей із вадами мовлення : навчальний посібник. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2016. 240 с.
7. Шевцов А. Класифікаційно-системологічний підхід до понятійно-термінологічного апарату корекційно-реабілітаційної діяльності. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету*. 2008. Вип. 8. Кам'янець-Подільський : ПП Мошинський В.С. 476 с.

REFERENCES:

1. Volkovskaia, T. (2015) Orhanyzatsyonno-metodycheskye osnovi psykhologicheskoi pomoshchy lytsam s nedostatkamy rechy: [Organizational and methodological foundations of psychological assistance to persons with speech impairments]. Uchebno-metodycheskoe posobyе. M.: Natsyonalnii knyzhnyi tsentr. 76 s. [in Russian]
2. Ykhsanova, S. (2014) Yhroterapiya v lohopedyy [Game therapy in speech therapy]. Artykuliatsyonnie prevrashcheniya. M.: Fenyks. 48 s. [in Russian]
3. Kaiasheva, O. (2015) Byblyoterapiya y skazkotepariya v psykhologicheskoi praktyke [Bibliotherapy and fairy tale therapy in psychological practice]. M.: Bakhrakh-M. 304 s. [in Russian]
4. Mamaichuk, Y. (2006) Psykhokorreksyonnie tekhnolohyy dlia detei s problemamy v razvytyy [Psychocorrectional technologies for children with developmental problems]. SPb.: Rech. P. 9–15. [in Russian]
5. Martynenko, I. (2016) Lohopsykholohiia: [Speech psychology]. Kurs lektzii. Navchalnyi posibnyk. 2 vyd., vyprav. i dopov. K.: DIA. 116 s. [in Ukrainian]
6. Revutska, O. (2016) Teoriia ta metodyka vykhovannia ditei z vadamy movlennia [Theory and methods of raising children with speech defects]. Navch. posibn. Berdiansk : Vydavets Tkachuk O.V. 240 s. [in Ukrainian]
7. Shevtsov, A. (2008) Klasyfikatsiino-systemolohichnyi pidkhid do poniatiino-terminolohichnoho aparatu korektsiino-reabilitatsiinoi diialnosti [Classification and systemological approach to the conceptual and terminological apparatus of correctional and rehabilitation activities]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu*. Vyp. 8. K-Podilskiy : PP Moshynskiy V.S. 476 s. [in Ukrainian]